

ALL ABOUT

FILM THEATER KUNST

Soms is kunst ingetogen als een tekeningetje in een notitieblok, en soms is het vuurwerk. Al lang geleden kwamen kunstenaars tegemoet aan het menselijke verlangen om zich bij gelegenheid onder te dompelen in een andere wereld.

02

ALS EEN WANDELING DOOR EEN BOS

Mariëtte Haveman

06

DE KUNST EN DE TIJD

Pauline Terreehorst

18

WAKEND DROMEN

Margriet Verhoef

28

THEATER ALS FILM ALS KUNST

Een gesprek met Ivo van Hove
en Eric de Kuyper
Johan Reyniers

40

DE HELE WERELD IN HET MUSEUM

Ann-Sophie Lehmann

52

UIT DE KEUKEN VAN DE KUNSTGESCHIEDENIS

• Aangekocht voor de collectie
Fusien Bijl de Vroe
over een portretmedallion
van Elizabeth I
• Uitgelicht
Lisette Pelsers over
Marinus Boezem in Krölller-Müller

David Claerbout, *The 'Confetti' piece*, 2015-2018 • still van video-installatie • courtesy de kunstenaar en Annet Gelink Gallery, Amsterdam

Van 3 oktober 2021 t/m 9 januari 2022 is in Eye Filmmuseum in Amsterdam de tentoonstelling *All About Theatre About Film* te zien. Samenstellers zijn Ivo van Hove en Jan Versweyveld, regisseur en scenograaf van ITA (voorheen Toneelgroep Amsterdam). Dit Kunstschrift vormt de publicatie bij de tentoonstelling.

Op maandag 18 oktober aanstaande is er in Eye, speciaal voor lezers van Kunstschrift, een voorstelling met inleiding van de grote filmklassieker *Ludwig*, door Visconti, waarin alle kunsten samenkomen. Meer informatie op pagina 47.

1 *Network* (naar Sidney Lumet), 2017, National Theatre London, regie: Ivo van Hove, scenografie en lichtontwerp: Jan Versweyveld • foto Jan Versweyveld

MARIËTTE HAVEMAN

ALS EEN WANDELING DOOR EEN BOS

Na afloop van een uitvoering van *Angels in America* door Toneelgroep Amsterdam, tegenwoordig ITA, loopt een man in tranen de zaal uit. De voorstelling had hem diep geraakt. En dat gevoel nam hij mee naar buiten, waar het gewone leven zijn gangetje ging.

Op YouTube vind je meer van die gefilmde verslagen van bezoekers die hun intense ontroering uiten als reactie op een artistieke ervaring. Ze manifesteren iets heel specifiek in onze mentale opmaak, de neiging om ons af en toe, helemaal vrijwillig, te verplaatsen in een fictieve omgeving die niet per se prettig of aangenaam is.

Een ruimte binnenstappen in het volle besef dat je de gewone wereld verlaat en inruilt voor een andere: zo werkt het bij de film en het theater, maar ook in de beeldende kunst die wordt aangeduid als installatie- of omgevingskunst. Die geconstrueerde wereld lijkt genoeg op de bekende om ons te kunnen absorberen, meestal is hij er een geïntensiverde of hypergedistilleerde versie van. En het is opmerkelijk hoe groot onze bereidheid is om dat pad op te gaan.

Dat doen we in het vertrouwen dat we er ook weer uit kunnen, maar in de kunst is zo'n bezoek niet per se vrijblijvend. Iedereen kent het gevoel, komend uit een museum of een theater, dat het straatbeeld in een iets ander licht staat. Soms maar even, zoals een droom kan blijven hangen in

de minuten nadat je bent ontwaakt. Soms is het effect langduriger, als een filter op je waarneming van bomen of passanten, en in zeldzame gevallen definitief. Het landschap van je verbeelding is dan een beetje veranderd, van stemming of kleur.

In de eeuwen vóór de twintigste was het verlangen naar betovering het exclusieve domein van de kunst. Kunstenaars werden ingehuurd voor het vuur- en vliegwerk bij de intochten van vorsten. Leonardo da Vinci ontwierp kostuums en decors voor de Sforza's in Milaan, Goya schilderde sprookjestaferelen voor de wandtapijten van zijn machtige opdrachtgevers, en Michelangelo's Sixtijnse kapel heeft nog steeds het karakter van een besloten ruimte waarin de bezoeker het begin én het einde der tijden mag ondergaan.

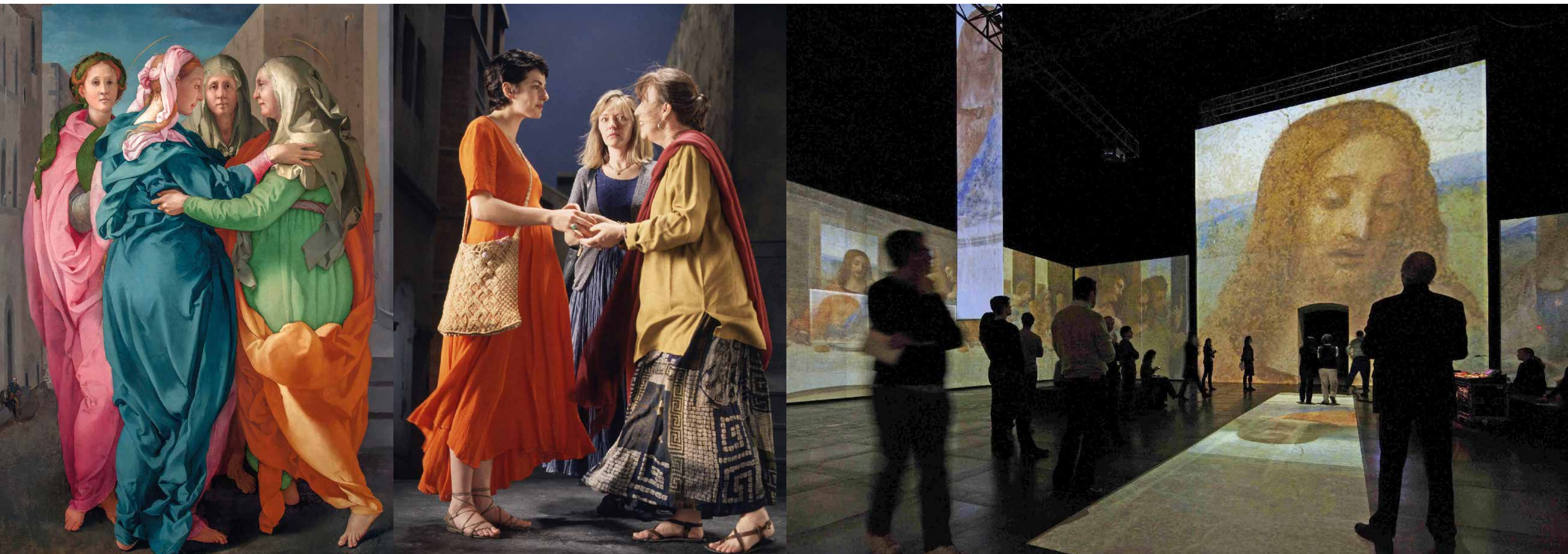
In kunst van dit kaliber wordt niets uit principe onbenut gelaten. Van de grote beeldhouwer Bernini hebben we nog verschillende uitspraken over hoe je de kijker bij binnenkomst kon manipuleren tot een maximaal effect van verrassing en schok.

Dit effect is in de moderne kunst niet altijd aangemoedigd. In de eerste helft van de vorige eeuw legden veel kunstenaars zich erop toe om het pure materiaal – verf, steen – een eigen taal te laten spreken, vrij van associaties met de amusementsindustrie. Maar eigenlijk duurde die periode maar kort. Inmiddels maken ook musea graag ruimte voor presentaties waarin wordt gespeeld met ons verlangen naar betovering.

De afgelopen vijftig jaar is deze kunst almaar verder uitgediept. Alles is er mogelijk, geen techniek blijft onbenut: diepte, geluid en licht, zelfs geur. En de grenzen tussen film, theater, kunst en evenement zijn sinds lang vervaagd.

Zoals Ellsworth Kelly en André Volten vaandelldragers waren van de pure kleur en de zuivere materie, zo kun je theatermaker Ivo van Hove en scenograaf Jan Versweyveld benoemen als meesters van de kunst van de grensvervaging. Besloten kunstmatige ruimtes die zich openen in landschappen vol aarde, regen en wind; de overvloeiing van de theatrale ruimte in die van het publiek. In deze wereld is niets zeker, behalve het feit dat we worden losgemaakt van het vertrouwde.

Een ruimte binnenstappen in het volle besef dat je de gewone wereld inruilt voor een andere, dat gebeurt eigenlijk in alle kunsten

Theatrale uitvergroting, filmisch effect, zinsbegoocheling en de blik in de krochten waar modder en bloed heersen, al die dingen horen bij deze hypertheatrale kunst zoals de discrete witte wand hoorde bij die van de twintigste-eeuwse minimalisten. En het zijn de ingrediënten van de grote tentoonstelling in Eye, waarin Versweyveld en Van Hove hun oversteek belichten van film naar theater, en van daaruit naar de beeldende kunst.

In die tentoonstelling en dat dubbele oeuvre ontmoeten we bovendien de omkering van het laatste grote verbod van het modernisme, dat van de ontlening. Niet alleen werkelijkheid en de taal van de kunst worden hier tegen elkaar uitgespeeld, ook bestaande artistieke vondsten – films, kunstwerken – schuiven over en in elkaar als projectieschermen op een podium.

Ontlening is op zichzelf een volkomen gangbaar ingrediënt in de kunst, alleen is het in de afgelopen decennia steeds openlijker naar het daglicht gehaald. Het bekendste voorbeeld daarvan is het geliefde videowerk *The Greeting* van Bill Viola uit 1995: een tot leven gewekte variant van het prachtige schilderij *De visitatie* van Pontormo uit 1528 [3,2].

Grote kunstwerken lopen geen gevaar door zo'n overname, die houden wel stand, maar het vergt, nog steeds, een bepaald soort moed om je zo'n openlijke annexatie te permitteren. Vaak zijn kunstenaars wat voorzichtiger in het prijsgeven van hun bronnen, met reden. Wie zoiets doet, nodigt ook uit tot een directe vergelijking.

Hier ligt het enige echte obstakel waar deze uitbundige vorm van kunst op kan stuiten, die van onze bereidheid om mee te gaan op de route die de kunstenaar voor ons heeft uitgestippeld, 'als een wandeling door een bos', zoals Van Hove en Versweyveld hun tentoonstelling omschrijven. Zo is Bill Viola weleens het doelwit van kritische reserve, vanwege een al te makkelijk bereikt effect in zijn *Begroeting*. Ik deel die kritiek niet en vind zijn werk prachtig, inclusief de ingebouwde schaduw van dat mysterieuze schilderij van Pontormo, maar het is een risico dat elke kunstenaar neemt die zich zo vrijmoedig van de bestaande voorraad bedient. Wie dat doet, impliceert daarmee dat zij of hij is opgewassen tegen de vergelijking met het gelauwerde voorbeeld. Dat er nog iets kan worden

toegevoegd, of onthuld, aan dat oudere werk. De tentoonstelling van Van Hove en Versweyveld is gebouwd rond zeven oeuvres uit de geschiedenis van de cinema: die van Marguerite Duras, Michelangelo Antonioni, Pier Paolo Pasolini, Ingmar Bergman, John Cassavetes, Luchino Visconti en Sidney Lumet. Zo'n massale inlijving – eerder deden ze dat met de koningsdrama's en de Romeinse tragedies van Shakespeare – is eigenlijk nergens helemaal toegestaan, behalve in de kunst. Daar is de geest vrij om alle kanten op te waaien, omhoog en omlaag, naar voren en ook terug, de geschiedenis in. Je kunt vliegen of je vleugels verbranden. Wij vliegen mee, of niet. Dat is het avontuur van deze kunst.

Mariëtte Haveman is hoofdredacteur van Kunstschrift

2 **Jacopo da Pontormo**
De visitatie, ca. 1528-1529
• olieverf op paneel, 202 x 164 cm • San Michele e San Francesco, Carmignano

3 **Bill Viola**
The Greeting, 1995 • still van video-installatie • Whitney Museum of American Art, New York

4 **Peter Greenaway**
Leonardo's Last Supper, 2011 • multimedia-installatie in Park Avenue Armory, New York. Met verschillende audiovisuele middelen werd Da Vinci's *Laatste Avondmaal* tot leven gebracht.